

УДК 330.341.1

Соколова О. М.

olges@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-7061-3692

к.е.н., доц., доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування,
Державний податковий університет, м. Ірпінь

ПОДОЛАННЯ СТРУКТУРНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

***Анотація.** Стаття присвячена структурним диспропорціям, які сформувались в процесі реформування економіки України і привели до передчасної деіндустріалізації, техніко-технологічного відставання, зробили країну надзвичайно уразливою перед зовнішніми загрозами. Показано винятково важливе значення структури економіки та секторальних пропорцій для стійкого розвитку країни як у мирний, так і у воєнний період. Охарактеризовано економічний розвиток України у мирний період як нестабільний та перманентно-кризовий. Економічні кризи були спричинені внутрішніми і зовнішніми факторами, політичною нестабільністю. Скорочення ВВП було більш глибоким порівняно з країнами Східної Європи, а відновлювальне економічне зростання базувалося на підтриманні урядом експортно-орієнтованих галузей та носило нестійкий характер. Водночас відбувалась деформація структури економіки у бік домінування сировинних галузей та первинної обробки видів діяльності. Воєнна агресія Російської Федерації проти суверенної України, активні бойові дії, масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури ще більш викрили секторальні диспропорції в економічній структурі. Встановлено, що у структурі ВВП України найбільшу частку займає третинний сектор, що в цілому відповідає загальносвітовій тенденції терціаризації. Наголошено, що справжня терціаризація відбувається в промислово розвинених країнах, а надмірне зростання сектора послуг в країнах з трансформаційною економікою, таких як Україна, несе загрози передчасної деіндустріалізації. Звернуто увагу, що вторинний сектор економіки України демонструє тенденцію до скорочення у структурі ВВП, а у 2022 р. зазнав найбільшого скорочення внаслідок падіння обсягів промислового виробництва на 30,6%. Висвітлено структурні диспропорції у технологічній структурі, експорту та імпорту України, що особливо проявились під час війни. Звернуто увагу, що повоєнне відновлення не слід здійснювати подовженням довоєнних підходів до управління структурою економіки. Обґрунтовано, що повоєнне відновлення економіки України слід розглядати як “вікно можливостей” для здійснення структурної модернізації та розбудови сучасної індустріально-технологічної країни.*

Ключові слова: управління структурою економіки, структурні диспропорції, економічні сектори, економічний розвиток, повоєнне відновлення.

Sokolova Olga

olges@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-7061-3692

PhD, Associate Professor at the Department of Economics,
Entrepreneurship and Business Administration,
State Tax University, Irpin

OVERCOMING STRUCTURAL DISPROPORTIONS IN THE CONTEXT OF THE POST-WAR RECOVERY OF THE ECONOMY OF UKRAINE

***Abstract.** The article is devoted to the structural disproportions that were formed in the process of reforming the economy of Ukraine and led to premature deindustrialization, technical and technological backwardness, and made the country extremely vulnerable to external threats. The extremely*

important importance of the structure of the economy and sectoral proportions for the sustainable development of the country both in peacetime and in wartime is shown. The economic development of Ukraine during the peace period is characterized as unstable and permanently in crisis. Economic crises were caused by internal and external factors, political instability. The reduction in GDP was deeper compared to the countries of Eastern Europe, and the recovery economic growth was based on government support for export-oriented industries and was of an unstable nature. At the same time, there was a deformation of the structure of the economy towards the dominance of raw materials and primary processing activities. Military aggression of the Russian Federation against sovereign Ukraine, active hostilities, large-scale destruction of production capital and infrastructure further exposed sectoral disparities in the economic structure. It was established that in the structure of Ukraine's GDP the largest share is occupied by the tertiary sector, which generally corresponds to the global trend of tertiarization. It is emphasized that the real tertiarization takes place in industrialized countries, and the excessive growth of the service sector in countries with a transformational economy, such as Ukraine, carries the threat of premature deindustrialization. It was noted that the secondary sector of the economy of Ukraine shows a tendency to decrease in the structure of GDP, and in 2022 it experienced the largest decrease due to a drop in the volume of industrial production by 30.6%. The structural disproportions in the technological structure, exports and imports of Ukraine, which were especially evident during the war, are highlighted. Attention is drawn to the fact that post-war recovery should not be carried out by prolonging pre-war approaches to managing the structure of the economy. It is substantiated that the post-war recovery of Ukraine's economy should be considered as a "window of opportunity" for structural modernization and development of a modern industrial and technological country.

Key words: managing the structure of the economy, structural disproportions, economic sectors, economic development, post-war recovery.

JEL Classification: L16, O10, O14

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2023-39-23>

Постановка проблеми. Важливою складовою повоєнного відновлення України є формування якісно нової структури економіки, основи якої повинні закладатися вже зараз – на шляху до перемоги. Воєнна агресія Російської Федерації проти суверенної України, активні бойові дії, неспроможність самостійно чинити гідний опір агресору ще більш викрили секторальні диспропорції в економічній структурі та довели недалекоглядність політики побудови “аграрної наддержави”. Нині перед Україною гостро стоїть проблема вибору секторальних пріоритетів, драйверів економічного зростання, які стануть структурними факторами стійкого і сталого розвитку країни. Йдеться про довгострокову перспективу, про “вікно можливостей” здолати у короткий час технологічну відсталість та сировинну спрямованість, здійснити інноваційну структурну модернізацію та стати країною-повноправним членом ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика різнобічних аспектів структурних характеристик економіки України перебуває у полі зору багатьох вітчизня-

них дослідників. Різні аспекти структурних диспропорцій досліджують такі українські вчені, як: І. Бобух, В. Власюк, Б. Данилишин, Н. Заболотна, Ю. Кіндзерський, І. Назаркевич, О. Снігова, Е. Прушківська та багатьох інших. Незважаючи на ряд напрацювань в області окресленої проблематики, питання подолання структурних диспропорцій в контексті повоєнного відновлення економіки України потребують подальшого глибинного дослідження.

Постановка завдання. Обґрунтування, що причиною нестабільного розвитку економіки України є структурні диспропорції та розробка рекомендацій щодо їх подолання в контексті повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Довоєнний розвиток економіки України відзначався нестабільністю та носив перманентно-кризовий характер. Економічні кризи були спричинені внутрішніми і зовнішніми факторами, політичною нестабільністю. Найбільш тривалою і глибокою була перша криза 1991–1999 рр., коли валовий внутрішній продукт (далі – ВВП) скоротився майже

на 60%. Внаслідок фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. ВВП України впав на 14,8%. Для порівняння ВВП країн Східної Європи скоротився на 6-9% [2]. Між кризами пожвавлення економіки базувалося на підтриманні урядом експортно-орієнтованих галузей, в основному металургійного виробництва та продукції сільського господарства. Кон'юнктура на світовому ринку до 2008 р. цьому сприяла, що забезпечувало економічне зростання України та надходження валюти. Разом з тим паралельно відбувалася деформація структури економіки у бік домінування сировинних галузей та первинної обробки видів діяльності. Так, у 1990 р. частка машинобудування у структурі реалізованої промислової продукції становила 28,3%, то у 2008 р. – 13,3% [2].

Треба констатувати, що в Україні не було розроблено модель розвитку національної економіки в процесі трансформації адміністративно-командної системи у ринкову. Хоча уряд задекларував економічну політику, спрямовану на реалізацію інноваційної моделі економічного зростання, проте реформи стали уособленням сукупності неоліберальних підходів так званого “Вашингтонського консенсусу”. Їх практичне застосування спричинило глибоку деіндустріалізацію і структурну деформацію економіки України у бік сировинних галузей та примітивізації економічної діяльності, фактично беззахисною перед зовнішньою військовою агресією. При цьому уряд ніколи не замислювався над питанням, як змінити структуру економіки, підвищити її технологічність і продуктивність, вирішити наявні соціальні проблеми в суспільстві [8, с. 104–105].

Третя економічна криза відбулась у 2014–2015 рр. й була спричинена російською агресією 2014 року. Україна втратила частину економічного потенціалу через анексію АР Крим та окупацію частини території Донецької та Луганської областей. Падіння ВВП у 2015 р. становило 9,8% [2].

Повномасштабна воєнна агресія Російської Федерації проти суверенної України, розпочата 24 лютого 2022 р. ще більше поглибила наявні проблеми. За один рік повномасштабної війни (із 24 лютого 2022 року по 24 лютого 2023 року), згідно з оцінками Світового Банку, Україні було завдано збитків на 411 млрд. доларів США (що більш, як удвічі перевищує ВВП України за 2021 рік, перед війною) [1, с. 4]. В цілому за 2022 р. ВВП скоротився на

29,1%, зокрема найбільше постраждали такі сектори економіки: тимчасове розміщування й організація харчування – 40,3%, переробна промисловість – 43,1%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 44,3%, професійна, наукова та технічна діяльність – 46,2%, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 47,8%, будівництво – 67,6% [4].

Слід визнати, що масштабні руйнування виробничого капіталу, інфраструктури, майже на третину падіння реального ВВП у 2022 р. великою мірою зумовлено структурними диспропорціями між галузями і секторами. Розглянемо їх більш детально. Це необхідно для того, щоб розуміти переваги та слабкі сторони економіки до війни. Адже повоєнний розвиток України є “вікном можливостей” для реалізації модернізаційної стратегії і не повинен розглядатися лише у контексті відновлення довоєнних галузевих, регіональних, технологічних характеристик та пропорцій структури економіки.

Проаналізуємо секторальну структуру економіки України за обсягом валового внутрішнього продукту у довоєнний період і за 2022 рік – перший рік війни. Зазначимо, що чим більша частка сектора у ВВП, тим більше продукції він виробляє. Високі показники доходів демонструють більшу розвиненість сектора та вказують на спеціалізацію країни.

У структурі ВВП найбільшу частку займає третинний сектор. Його частка за 2016–2021 рр. практично не змінювалась та становила у 2021 р. 33,37%. У 2016–2020 рр. чітко простежується тенденція зростання частки четвертинного сектору економіки з 16,75% до 20,45%. Але у 2021 р. його частка зменшилась на 1,91 в.п і становила 18,54%. Разом ці два сервісні сектори за 2016–2021 рр. становлять 49,91%-51,91%, що в цілому відповідає загальносвітовій тенденції терціаризації (рис. 1). Водночас науковці К. Соуза, С. Бастос і Ф. Перобеллі стверджують, що справжня терціаризація відбувається тільки в промислово розвинених країнах і спирається на висококваліфіковану працю, яка здатна створювати товари (послуги) з високою доданою вартістю [13]. Відомий економіст, спеціаліст з економіки країн, що розвиваються та інституційних реформ Д. Родрік висловлює застереження – країнам із трансформаційною економікою надмірне зростання сектора послуг небезпечно передчасною деіндустріалізацією у поєднанні з поширенням “паразитних” послуг [12].

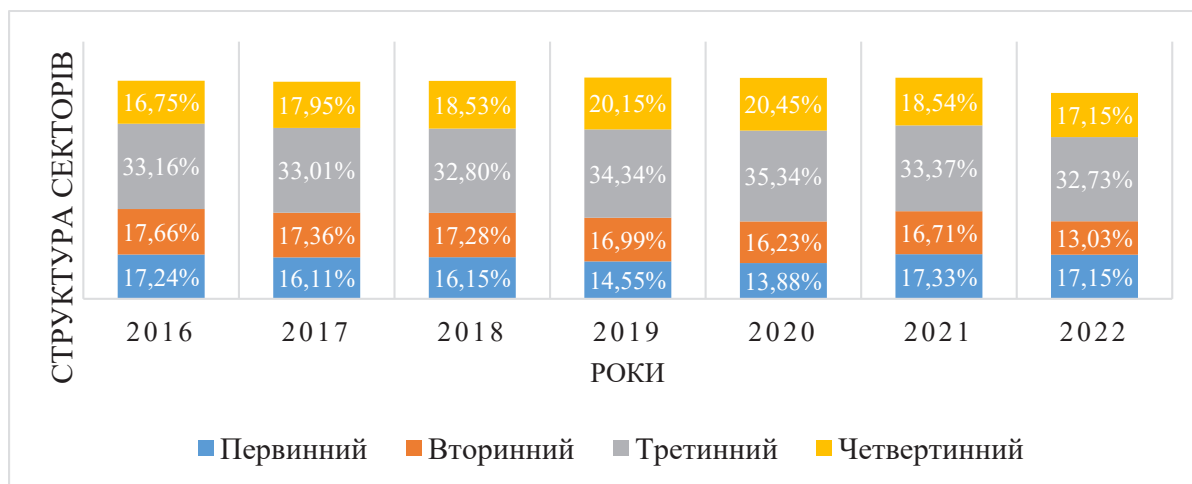

Рис. 1. Динаміка секторальної структури економіки України за обсягом валового внутрішнього продукту у ринкових цінах за 2016–2022 роки

Джерело: розраховано автором за даними [3; 4]

Вторинний (індустріальний) сектор упродовж аналізованого періоду чітко демонструє тенденцію до скорочення з 17,66% у 2016 р. до 16,71% у 2021р., що свідчить про передчасну деіндустріалізацію в умовах зовнішньої відкритості економіки України. Досить цікавою є динаміка розвитку первинного сектора та його вклад у ВВП у взаємозв'язку з вторинним. У 2016 р. частка первинного сектора становила 17,24%, тобто у формуванні ВВП переважав вторинний сектор на 0,42 в.п. У 2021 р. частка первинного сектора зросла і становила 17,33%, тобто більше, ніж вторинного на 0,62 в.п. (рис. 1).

Як справедливо зазначає професор Ю. Кіндзерський, уряд впроваджував державні стратегії та програми на основі використання поточних конкурентних переваг країни – дешевих природних, земельних і трудових ресурсів. Яскравим прикладом свідомого програмування майбутнього України як аграрної країни є оцінка попиту на інвестиції за секторами економіки до 2030 р., зроблена в проєкті Національної економічної стратегії 2030, запропонованої урядом Д. Шмигала восени 2020 р. Зокрема, агросектор потребує 50 млрд дол. інвестицій, тоді як промисловість – лише 20 млрд дол. [8, с. 105].

Диспропорції у секторальній структурі, а саме звуження промислового виробництва за рахунок зростання сервісного сектора та спеціалізація на сільському господарстві, зумовило суттєву економічну слабкість, технологічну і воєнну відсталість країни, неспроможність самостійно чинити гідний опір агресору. Вна-

слідок падіння обсягів промислового виробництва у 2022 р. на 30,6% [9] частка вторинного сектора у структурі ВВП ще скоротилась на 3,68 в.п. і становила 13,03%. Частка первинного сектора скоротилась значно менше на 0,18 в.п. і становила 17,15%. Отже, у 2022 році вторинний сектор більше ніж на 4,12% був менший за первинний (рис. 1).

Україна навіть в умовах війни займає третє місце в рейтингу найважливіших експортерів аграрної продукції до Євросоюзу та 14 позицію серед найбільших імпортерів агропродукції з Європи. У 2022 році частка аграрної продукції у загальній структурі експорту товарів з України становила близько 53% [11]. Однак спеціалізація країни на сільському господарстві не може забезпечити високий рівень життя населення. Водночас поглиблюються структурні диспропорції, що призводить до подальшого зниження рівня технологічності та конкурентоспроможності економіки країни.

Проаналізуємо технологічну структуру економіки України за показником співвідношення наукові дослідження та розробки (далі – НДР) у валовій доданій вартості (далі – ВДВ) галузей економічної діяльності. Для розрахунків використано методику поділу видів економічної діяльності за технологічними секторами Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР). Структурування здійснено за всіма видами економічної діяльності з виділенням таких секторів: високотехнологічний, середньо високотехнологічний, середньо технологічний, середньо низько технологічний та низькотехнологічний. Із розподілу

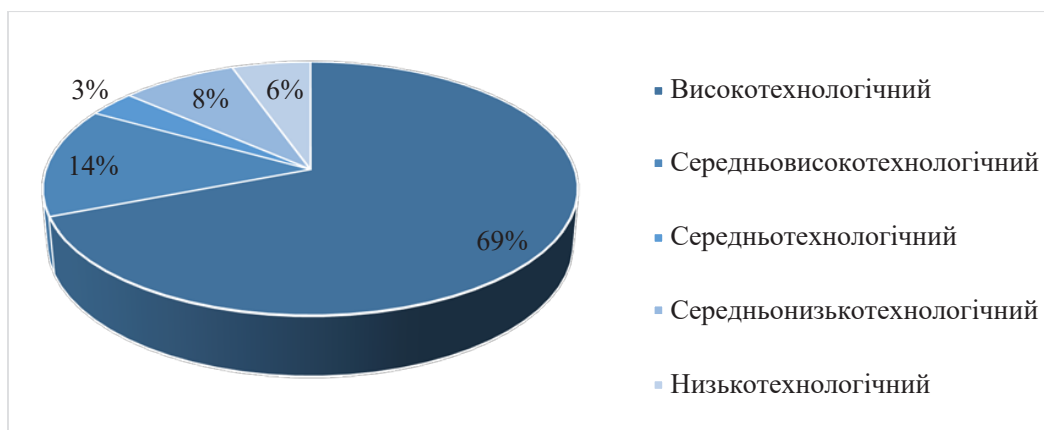

Рис. 2. Технологічна структура економіки України за показником співвідношення НДР у ВДВ галузей економічної діяльності у 2020 році, %

Джерело: розраховано автором за даними [7]

виключені: державне управління та оборона, освіта та охорона здоров'я, оскільки регулюються державою. На рис. 2 наведено розрахунки технологічної структури економіки України за часткою НДР у ВДВ відповідного виду економічної діяльності у 2020 році.

За часткою НДР у ВДВ лідируючі позиції займає високотехнологічний сектор (69,391%), зокрема завдяки виробництву комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, де в діяльності підприємств використовується 67,25% НДР. У середньо високо технологічних галузях України сукупна частка НДР у ВДВ становить 14,453%, зокрема завдяки виробництву хімічних речовин хімічної продукції (3,77%) та виробництву електричного устаткування (4,05%). У середньо технологічних секторах України сукупна частка НДР у ВДВ становить 3,423%, зокрема завдяки виробництву готових металевих виробів (1,826%). Сукупна частка НДР у ВДВ середньо низько технологічного та низько технологічного секторів складає 14,027% (рис. 2). Отже, повоєнне відновлення економіки України має базуватись на структурних і фундаментальних факторів розвитку, на інноваціях і високих технологіях.

Дзеркальним відображенням секторальних і галузевих диспропорцій є структура зовнішньої торгівлі України, оскільки зовнішній сектор економіки є похідним від внутрішнього.

Відповідно до даних Державної служби статистики, експорт послуг поділений 12 ключових секторів. Це переробка матеріальних ресурсів; транспортні послуги; послуги що пов'язані з подорожами, будівництвом, стра-

хуванням, фінансами, інформацією та телекомунікацією, технічним обслуговуванням; ділові послуги; роялті. Експортні товари об'єднуються у 21 групу: три види продукції сільського господарства; харчові продукти; хімічні продукти; мінеральні та полімерні продукти; дерево та вироби з дерева; легка промисловість; будівельні матеріали; недорогоцінні та дорогоцінні метали; продукція машинобудування; товари інших категорій. Для аналізу згрупуємо експортні категорії товарів та послуг у сектори (табл. 1).

З табл. 1 видно, що частка експорту первинного сектору від обсягів випуску первинного сектору становила 32% у 2016 році та 34% у 2021 році, вторинного сектору – 35% та 25% відповідно, третинного – 15% та 11% відповідно, четвертинного – 2% та 1% відповідно. Отже, економіка України за структурою зовнішньої торгівлі є сировинною, зважаючи на значні обсяги експорту галузей первинного сектору (сільське господарство, добувна промисловість) та імпорту галузей вторинного сектору (переробна промисловість). Окрім того, за 2016–2021 рр. в структурі зовнішньої торгівлі України відбулись регресивні зміни про що свідчить скорочення частки експорту галузей переробної промисловості.

Серед негативних факторів впливу на зовнішню торгівлю України у 2022 році варто виділити наступні: низькі ціни на українське зерно через логістичні проблеми, руйнування інфраструктури (портів, залізниць, доріг) та ланцюгів постачання сировини в інші країни світу, втрата ринків збуту, руйнування продо-

Таблиця 1

Показники зовнішньої торгівлі в розрізі секторів економіки України,
2016–2021 роки (млн грн, %)

Секторальна структура	2016 р.			
	Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг	Частка експорту у випуску, %	Частка імпорту у випуску, %
Первинний	236625	-205121	32%	-28%
Вторинний	559210	-719105	35%	-45%
Третинний	232549	-161842	15%	-10%
Четвертинний	6041	-11786	2%	-5%
Секторальна структура	2021 р.			
Первинний	443498	-185126	34%	-14%
Вторинний	796575	-1287392	25%	-40%
Третинний	382500	-212397	11%	-6%
Четвертинний	7437	-18031	1%	-3%

Джерело: розраховано автором за даними [5; 6]

вольчої системи. Можливості України експортувати свої товари постали перед логістичними труднощами через блокування морських портів та обмежену пропускну здатність сухопутних шляхів, що частково було компенсовано реалізацією зернового коридору. Внаслідок цього з початку 2022 р. експорт в усі регіони світу, окрім ЄС, знизився [10].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Протягом тридцяти років економічний розвиток України носив перманентно-кризовий характер. Економічну нестабільність спричиняли як внутрішні, так і зовнішні факторами. Впровадження реформ з позицій неоліберального фундаменталізму не пов'язувалось з структурним контекстом, прогресивними структурними змінами та секторальними пріоритетами. Це спричинило структурні деформації економіки України у бік сировинних галузей з низькою доданою вартістю, домінування у вторинному секторі середньонизькотехнологічних та низькотехнологічних виробництв, спеціалізацією на вирощуванні технічних культур. Деіндустріалізаційні процеси фактично зруйнували оборонно-промисловий комплекс. Дзеркальним відображенням структурних диспропорцій економіки України є товарна структура сировинного експорту та імпорту готової промислової продукції з високою доданою вартістю.

Російська агресія змінила бачення уряду на майбутній розвиток економіки України та її структуру. Якщо до війни основою розвитку мало стати сільське господарство та ІТ сектор, то нині – високорозвинений промис-

ловий комплекс з комплементарною сферою послуг. Про увагу “реанімації” промисловості свідчать зміни до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для залучення масштабних інвестицій у промислове виробництво та до Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків. З розвитком індустріальних парків у поєднанні з науково-дослідною діяльністю слід пов'язувати і вирішення проблеми фінансування оборонно-промислового комплексу та національної безпеки. Повоєнне відновлення економіки України слід розглядати як “вікно можливостей” для подолання існуючих структурних диспропорцій, здійснення структурної модернізації та розбудови сучасної технологічної країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Використання заморожених російських активів як інструмент примусових репарацій для відшкодування шкоди, завданої агресією Росії. Інститут законодавчих ідей. 2023. URL: https://confiscation.com.ua/analytics/using_frozen_russian_assets_as_a_means_of_compulsory_reparations_to_compensate_for_the_damage_caused_by_russias_aggression/ (дата звернення: 05.12.2023).
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.12.2023).
3. Державна служба статистики. Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності (2016–2021 рр.) з урахуванням перегляду даних платіжного балансу. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ>

2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vtr_rik16-21.xlsx (дата звернення: 05.12.2023).

4. Державна служба статистики. Зміна обсягу валового внутрішнього продукту за 2022 рік. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/vvp/ind_vvp/ivvp_22_ue.xls (дата звернення: 05.12.2023).

5. Державна служба статистики. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/10/Arch_ztp_zb.htm (дата звернення: 05.12.2023).

6. Державна служба статистики. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2021 році. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_zt_ukr_2021.pdf (дата звернення: 05.12.2023).

7. Державна служба статистики. Таблиця “витрати-випуск” за 2020 рік (в основних цінах). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/tvv_oc/vitr_vip_os20xl.UE.xlsx (дата звернення: 05.12.2023).

8. Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики. *Економічний аналіз*. 2022 рік. Том 32. № 2. С. 101-117. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.02.101> (дата звернення: 05.12.2023).

9. Міністерство економіки. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 05.12.2023).

10. Основні тенденції на агро-ринку у 2022 р. Агробізнес України. URL: https://agribusinessinukraine.com/get_file/id/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022.pdf (дата звернення: 05.12.2023).

11. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3753033-ukraina-zalisaetsa-odnim-iz-najvazlivisih-agrarnih-eksporteriv-do-es-evrokomisia.html> (дата звернення: 05.12.2023).

12. Rodrik D. Premature Deindustrialization. *Journal Economic Growth*. 2016. Vol. 21. № 1. P. 1–33.

13. Souza K.B., Bastos S.Q.A., Perobelli F.S. Multiple trends of tertiarization: A comparative input-output analysis of the service sector expansion between Brazil and United States. *Economica*. 2016. Vol. 17. № 2. P. 141–158.

REFERENCES

1. Instytut zakonodavchychk idei (2023), “Use of frozen Russian assets as an instrument of forced reparations to compensate for damage caused by Russian aggression”, available at: https://confiscation.com.ua/analytics/using_frozen_russian_assets_as_a_means_of_compulsory_reparations_to_compensate_for_the_damage_caused_by_russias_aggression/ (accessed December 5, 2023).

2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed December 5, 2023).

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, “Gross domestic product by production method and gross value added by types of economic activity (2016–2021), taking into account the revision of balance of payments data”, available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vtr_rik16-21.xlsx (accessed December 5, 2023).

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, “Change in the volume of gross domestic product for 2022”, available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/vvp/ind_vvp/ivvp_22_ue.xls (accessed December 5, 2023).

5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, “Foreign trade of Ukraine in goods and services in 2016”, available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/10/Arch_ztp_zb.htm (accessed December 5, 2023).

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, “Foreign trade of Ukraine in goods and services in 2021”, available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_zt_ukr_2021.pdf (accessed December 5, 2023).

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, “Table “expenditure-output” for 2020 (in basic prices)”, available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/tvv_oc/vitr_vip_os20xl.UE.xlsx (accessed December 5, 2023).

8. Kindzerskyi, Yu. (2022), “Post-war restoration of Ukrainian industry: challenges and policy features”, *Ekonomichnyi analiz*, vol. 32, no. 2, pp. 101–117.

9. Ministerstvo ekonomiky, available at: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (accessed December 5, 2023).

10. Ahrobiznes Ukrainy (2022), “The main trends in the agricultural market in 2022”, available at: https://agribusinessinukraine.com/get_file/id/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022.pdf (accessed December 5, 2023).

11. Ukrinform, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3753033-ukraina-zalisaetsa-odnim-iz-najvazlivisih-agrarnih-eksporteriv-do-es-evrokomisia.html> (accessed December 5, 2023).

12. Rodrik, D. (2016), “Premature Deindustrialization”, *Journal Economic Growth*, vol. 21, no. 1, pp. 1–33.

13. Souza, K, Bastos, S. and Perobelli, F. (2016), “Multiple trends of tertiarization: A comparative input-output analysis of the service sector expansion between Brazil and United States”, *Economica*, vol. 17, no. 2, pp. 141–158.

Стаття надійшла до редакції
24 листопада 2023 р.